

Teologie stvoření člověka a paleoantropologie*

Ctirad Václav Pospíšil

Mnozí křesťané se již smířili s tím, že jejich nevědecké a předvědecké představy o stvoření člověka odvál čas. Většina křesťanů a i někteří teologové se uspokojují s tvrzením, že Bůh stvořil lidské tělo vývojem a v určitém okamžiku vlil do takto připraveného tělesného substrátu nesmrtelnou duši. Tak se zdánlivě řeší problematika poměru mezi údaji zjevení a tím, co nám sděluje paleoantropologie. Jenomže kriticky myslícího křesťana, který se trochu více zajímá o paleoantropologii a zároveň se dobře orientuje ve vlastní křesťanské teologické antropologii, toto silně zjednodušené řešení nemůže plně uspokojit. Jelikož stojíme před problémem zcela zásadní povahy, bylo by bláhové domnívat se, že je na tomto místě může autor následujících řádek vyřešit. Cílem tohoto příspěvku je spíše vyjasnění základních myšlenkových napětí, s nimiž se musíme potýkat, a připomenutí nebo nastolení palčivých otázek, které mystérium vstupu člověka na scénu tohoto světa provázejí a zřejmě jen tak provázet nepřestanou.¹

Každý, kdo se zajímá o vznik člověka, jak nás o něm informuje archeologie a paleoantropologie, jistě uvítal to, že podle soudu magisteria již nemůžeme pohlížet na informace o evoluci jako na pouhou hypotézu,² což představuje zásadní korekturu v hodnocení evoluční teorie, s níž se setkáváme v dřívějších výroci magisteria.³ Další počin, který je třeba hodnotit velmi kladně, spočívá v tom, že v chronologicky zatím posledním dokumentu Mezinárodní teologické komise, který sice

* Tato studie byla původně určena pro sborník *Věda a náboženství 2005 – Teilhard, evoluce a globální spiritualita*, který vyšel ve Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci (2008). Do sborníku však byla chybně zařazena jiná autorova práce. Autor se proto rozhodl uveřejnit ji v tomto časopise.

¹ V české teologické tvorbě existují zajímavé texty, které se danou problematikou zabývají. V první řadě je třeba připomenout: V. BOUBLÍK, *Teologická antropologie*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001, s. 29–42. Tento slavný český exilní teolog sepsal zmíněný text v italštině, kniha vyšla v roce 1971. Čtenář se zde může seznámit s výroky ze strany učitelského úřadu církve. V roce 1860 synoda v Kolíně nad Rýnem evoluční teorii odsoudila, což je pochopitelné, neboť v té době chyběl materiál pocházející z vykopávek. První vatikánský koncil se tomuto tématu na počátku sedmdesátých let devatenáctého století nevěnoval. S přibývajícím doklady o různých druzích pralidů a hominidů se také proměňoval postoj magisteria. V roce 1950 Pius XII. konstatoval, že Bůh mohl lidské tělo stvořit vývojem. Víra však vyznává, že každá lidská duše je bezprostředně stvořena Bohem. Stejnou tezi zastával Pavel VI. Jak uvidíme později, totéž opakoval později také Jan Pavel II.

Druhý český teolog, který se k dané problematice vyjadřuje, je J. ZVĚŘINA (1913–1990), *Teologie agapé*, sv. 2, Praha: Scriptum, 1994, s. 390–395. Jelikož se Zvěřina hodně orientuje podle Chardina, není divu, že dochází k velmi podobným závěrům jako my. Ani jeden z autorů se ale nevěnuje tak podrobné údajům současné paleoantropologie, jako to chceme činit my.

² Srov. JAN PAVEL II., *Messaggio alla Pontificia Accademia dell Scienze*, ze dne 22. 10. 1996; in EV 15, č. 1346–1354; MTK, *Společensví a služba*, čl. 64, dokument z července 2004, český překlad – Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005, s. 43–44.

³ Pius XII. před 55 lety prohlašoval, že evolucionistický systém zdaleka není prokázanou záležitostí. Srov. PIUS XII., *Humani generis*, encyklika ze dne 12. 8. 1950, in EE 6, čl. 705.

není na rovině magisteria, ale zároveň musí být s magisteriem v souladu, nacházíme jasnou stopu otevřenosti jak vůči polygenismu, tak vůči monogenismu.⁴

Mělo by být zřejmé, že jednou věcí je fakt evoluce a druhou věcí je jeho filozofický výklad, a proto imanentistické interpretace, materialistického nebo panteistického typu, této úchvatné skutečnosti budou vždy neslučitelné s trvale platnými údaji zjevení a s křesťanskou vírou. Řečeno stručně: křesťan a judaista nebude nikdy moci zradit přesvědčení, že člověk byl stvořen živým Bohem a že je Božím obrazem. Otevřenou otázkou ale je, jak konkrétně Bůh při tomto svém stvořitelském díle postupoval. Odhalování tohoto postupu leží v kompetenci paleoantropologie, a nikoli v kompetenci teologie. Mezi nepopíratelnými údaji vědy a zjevením nesmí být rozpor, rozpor však může, a často také musí nastat na poli interpretační vědy, tedy v oblasti výkladu zmíněných skutečností.⁵

Pius XII. v roce 1950 tvrdil, že evolucionismus může být do jisté míry přijímán, když se jedná o vývoj lidského těla. Křesťan je ale vázán věřit, že lidská duše je stvořena bezprostředně Bohem.⁶ Jan Pavel II. a spolu s ním prozatím chronologicky poslední dokument Mezinárodní teologické komise *Společenství a služba* tedy hovoří o tak zvaném „ontologickém skoku“, což by měl být v zásadě náhlý přechod od zvířecího hominida k člověku s nesmrtelnou duší.⁷ Papež i zmíněná komise však odmítají determinovat, ve kterém okamžiku k tomuto ontologickému skoku došlo. Důvod vedoucí k tomuto popisu tajemství stvoření člověka je nabíledni: jednota lidského rodu je předpokladem společenství každého člověka s Kristem v Duchu svatém a definitivní jednoty všech vzkříšených ve společenství svatých.⁸ Tento, řekněme, soteriologický zájem je z teologického hlediska zcela oprávněný a na základě analogie víry mu nemůžeme upřít hluboké opodstatnění.

Jenomže z dalších hledisek analogie víry právě uvedený model „ontologického skoku“ nemůže kritický rozum zcela uspokojit, protože v dané souvislosti se vtrhává celá řada ožehavých otázek: Jak toto pojetí skloubit s důrazným odmítnutím jakékoli formy dualismu, s nímž se v příslušném dokumentu MTK na celé řadě míst setkáváme⁹ a které soudný teolog musí na základě svědectví Písma vzít za své? Nestojíme tu náhodou před ne zcela vědomou analogií s nepřijatelnou platónskou koncepcí neoduševnělého těla, do něhož je jaksi *ex post* vлита duše?¹⁰ Nenahrávalo by toto učení určitým způsobem reinkarnacionistickým teoriím? Jak by mohlo lidské tělo existovat bez lidské duše na zvířecí rovině (hominid před vlitím duše), přičemž druhově totéž tělo by o generaci později existovalo sjednoceno s lidskou duší? Jestliže Tomáš Akvinský vyjadřuje biblický nedualismus prostřednictvím

⁴ Srov. MTK, *Společenství a služba*, čl. 70, s. 49. Moderní analýzy genetických informací obsažených v dnešní celoplanetární populaci z určitého hlediska favorizují monogenismus, což však neznamená, že by první „Eva“ žila osamoceně, a nikoli jako součást určité pralidské populace. Srov. R. LEAKEY, *Původ lidstva*, Bratislava: Archa, 1996, s. 100.

⁵ Srov. C. V. POSPÍŠIL, „Křesťanství, racionalita, věda a kultura,“ *Salve* 13, č. 4 (2003): 34–44.

⁶ Srov. PIUS XII., *Humani generis*, in EE 6, čl. 736.

⁷ Srov. MTK, *Společenství a služba*, čl. 64, s. 43–44.

⁸ Srov. tamtéž, čl. 65, s. 44.

⁹ Srov. tamtéž, čl. 26–31, s. 22–26.

¹⁰ Srov. S. MURATORE, „Futuro del cosmo, futuro dell'uomo! Il senso della ricerca,“ in *Futuro del Cosmo, futuro dell'uomo*, ed. S. Muratore, Padova: Edizioni Messaggero, 1997, s. 11–60, zde 48–52. Pro křesťanského teologa je proto jen velmi obtížně přijatelný model mind–body.

aristotelské terminologie tak, že duše je podstatnou formou těla, je třeba si opět položit otázku: Jak by lidské tělo v poslední generaci před hypotetickým ontologickým skokem mohlo existovat bez své podstatné formy?¹¹ Osobně si dost dobře nedovedu představit, jak by mohl mít první člověk rodiče, kteří by byli jen zvířaty.¹² Dále je třeba si zcela jasně uvědomit, že antický názor, podle něhož docházelo k oduševnění lidského plodu až několik týdnů po početí, je dnes teologií opuštěn, protože lidská bytost nevzniká jaksí nadvakrát. Zmíněná antická teorie, která se objevuje ještě v teologických dílech vrcholné scholastiky, by totiž mohla ospravedlňovat vyhnání plodu v nejranější fázi těhotenství. Ačkoli nechci stavět na překonané hypotéze paralelismu mezi ontogenezí a fylogenezí, analogie víry zde v oblasti oduševnění prvního člověka a každé další lidské osoby určité styčné body nemůže nevidět.¹³ To ale znamená, že teorie o skokovém oduševnění lidského těla připraveného vývojem není plně v souladu s některými základními postuláty křesťanské teologické antropologie. Nezbyvá než konstatovat, že mezi soteriologickým zájmem a nedualistickým principem existuje ne právě malé napětí.

Zamyslíme-li se nad tvrzením Písma o stvoření člověka, pak je zřejmé, že člověk je stvořen Bohem jako duchovně tělesná bytost, která je celá Božím obrazem a Boží podobou (srov. Gn 1,26–28). Výrok o vdechnutí dechu života do chřípí prvního člověka ze strany Stvořitele (srov. Gn 2,7) se netýká výhradně stvoření duše, ale stvoření člověka jako takového, protože podle biblické antropologie člověk je tělem i duší. Pokud by tedy někdo zamýšlel používat právě uvedeného biblického místa pro ospravedlnění určitých dualistických tendencí své antropologie, musel by se potýkat s nemalými hermeneutickými problémy.

Problémy ale nekončí u napětí mezi jednotlivými oblastmi křesťanské antropologie a soteriologie, neboť musíme brát velmi vážně údaje, které nám poskytují paleoantropologie. Je totiž nepopiratelné, že v prehistorii existovala celá řada jednotlivých druhů primátů – hominidů, kteří buď přímo, nebo nepřímo patří do vývojové linie vedoucí k dnešnímu člověku, jenž sám sebe, podle mého soudu ne zcela oprávněně, definuje jako *Homo sapiens sapiens*. Vyvstává tedy otázka, od kterého okamžiku můžeme hovořit o lidské bytosti.¹⁴ Odpověď na ni zajímá nejen

¹¹ Nezapomínejme na skutečnost, že magisterium prohlásilo tuto nauku za dogma: srov. DSH č. 900, 902, 1140, 2828.

¹² Rozhodně není nezajímavé, že P. O'CALLAGHAN, „Anima,“ in *Dizionario Interdisciplinare di Scienza e Fede*, sv. 1, ed. G. Tanzella Nitti a A. Struma, Roma: Urbaniana University Press, 2002, s. 84–101, zde 96, poukazuje na skutečnost, že tvrzení o skokovém přechodu od živočicha ke člověku implikuje dualismus. Zmíněný autor hovoří rovněž o problematice poměru mezi neoduševněnou generací bezprostředního předčlověka a prvním člověkem.

¹³ Tezi o následném oduševnění embrya zastávali myslitelé jako Augustin či Tomáš Akvinský. „Dnes je zastáváno bezprostřední oduševnění, a to jak díky přínosům embryologie, tak díky sjednocenějšímu pohledu na lidskou bytost. Neexistuje tedy nejprve nějaký biologický materiál, nýbrž od prvopočátku hovoříme o progresivně se rozvíjející lidské bytosti.“ G. DAVANZO, „Interruzione della gravidanza,“ in *Nuovo dizionario di teologia morale*, ed. F. Compagnoni, G. Piana a S. Privitera, Milano: Paoline, 1990, s. 698–620, zde 611.

¹⁴ Významný paleoantropolog k tomu říká: „Mezi výzkumníky panuje do velké míry souhlas, co se týče celkové podoby lidské prehistorie. V ní se dají identifikovat přesvědčivě čtyři klíčová stadia. Prvním byl počátek lidské čeledi, před nějakými sedmi miliony let, když se vyvinul opičí druh s dvounohým nebo vzpřímeným způsobem pohybu. Druhým stadiem bylo množení dvounohých druhů, proces, který biologové nazývají adaptivní radiací. Před sedmi až dvěma miliony let se vyvinulo mnoho různých druhů dvounohých opů a každý se adaptoval na trochu jiné ekologické pod-

křesťanské teology, ale také filozofy a antropology obecně, protože ve hře je klíčová otázka, kým ve skutečnosti jsme my sami. Z uvedeného důvodu byla stanovena určitá kritéria, která si nyní připomeneme.¹⁵

1. Mozkovna vzprímeně se pohybujícího hominida by měla mít objem přesahující 800 kubických centimetrů, aby tento druh mohl být zařazen do rodu *Homo*. Po objevu fosilií druhu nazvaného *Homo habilis* byla tato hodnota upravena na 600 kubických centimetrů.¹⁶ Uvedené kritérium ale nemůže být rozhodující, protože se jedná pouze o vědeckou konvenci, na což v zásadě poukazuje sám výrazný posun z 800 na 600 kubických centimetrů. Nelze však popřít, že určité rysy formování mozku podobného lidskému se začaly projevovat před dvěma až třemi miliony let. Jedná se například o jasně převažující pravorukost, která u lidoopů není patrná.¹⁷

2. Tento tvor musí vyrábět nástroje, jimž dává záměrně určitý specifický tvar. Dnes je však známo, že někteří rozvinutější živočichové si vypomáhají určitými „pranástroji“. Je jasné, že rozdíl mezi živočichem a člověkem tkví v záměrném, tedy intencionálním utváření nástroje.¹⁸ Jak ale stanovit ostrou hranici mezi vědomou a instinktivní činností, zejména když určité kamenné industrie se po celá stáletí téměř nerozvíjely? Je však nesporné, že záměrně vyráběný nástroj svědčí o velmi vysokém stupni zručnosti i o vyspělosti mozkové činnosti!¹⁹

3. Naprosto jednoznačným znakem lidství jsou pohřby, které zřetelně dokládají, že zmíněný tvor si uvědomoval svou odlišnost od přírody, v níž se pohyboval a kterou přetvářel podle své potřeby. Pohřby zřejmě rovněž dokládají povědomí tvora o určité formě posmrtné existence.

4. Nejvyšší formou projevu lidství je tvořivé myšlení, které vede k ustavičné inovaci technologií a které se projevuje uměním.

5. Pokud by teolog měl stanovit jednoznačné kritérium lidství, zřejmě by hovořil o tom, že člověk se vyznačuje určitou formu vědomí vlastní mravní odpovědnosti,²⁰ což je evidentní předpoklad svobody. Právě svoboda je zřejmě tím, co z nás

mínky. Mezi tímto množstvím lidských druhů byl jeden, u kterého se před třemi až dvěma miliony let vyvinul významně větší mozek. Expanze ve velikosti mozku znamenala třetí stadium a signalizuje začátek rodu *Homo*, větve lidského rodostromu, která vedla přes *Homo erectus* až k *Homo sapiens*. Čtvrtým stadiem byl počátek moderních lidských bytostí – evoluce lidí totožných s námi, plně vyzbrojených řečí, vědomím, uměleckou představivostí a technologickou inovací, kterou nikde jinde v přírodě nenajdeme.“ LEAKEY, *Původ lidstva*, s. 18–19.

¹⁵ Zřejmě nejaktuálnější údaje o stavu paleoantropologie dosažitelné v českém jazyce obsahuje dílo: V. SOUKUP, *Dějiny antropologie*, Praha: Karolinum, 2004, s. 125–268.

¹⁶ Srov. LEAKEY, *Původ lidstva*, s. 41–42.

¹⁷ Srov. tamtéž, s. 52–54.

¹⁸ Lidoopi ani australopitéci nevyrábějí a nevyráběli kamenné nástroje, které by prokazovaly záměrné opakování ideálního tvarového archetypu. Srov. LEAKEY, *Původ lidstva*, s. 52.

¹⁹ „... zůstává pravdou, že nejranější nástroje oldowanské industrie byly jednoduché a oportunistické. Před asi 1,4 milionu let se v Africe objevila nová forma výroby, nazývaná acheulská... Poprvé v historii je to důkaz, že výrobci nástrojů měli myšlený vzor toho, co chtěli vyrobit – že záměrně dávali tvar používané surovině... jedná se o tak zvaný pěstní klín, který vyžadoval pozoruhodnou dovednost a trpělivost, aby se dal vyrobit. Tothovi a jeho experimentátorům trvalo několik měsíců, než si osvojili zručnost a vyráběli pěstní klíny té kvality, jaké vidíme v archeologických nálezech té doby.“ LEAKEY, *Původ lidstva*, s. 52.

²⁰ „Výrazem dnešní lidé míním moderního *Homo sapiens*, tj. lidi s citem pro technologii a inovaci, se schopností uměleckého vyjádření, s introspektivním vědomím a smyslem pro mravnost.“ LEAKEY, *Původ lidstva*, s. 85.

dělá obraz Boží podle biblického pojetí, protože jen svobodný tvor může být povolán Bohem do vztahu smlouvy; jedině svobodný člověk odpovídá za to, zda dosáhne plnosti spásy, anebo se s tímto svým cílovým zaměřením mine. Toto vědomí ale není možné dokladovat z kosterních pozůstatků nebo z artefaktů tvora aspirujícího na lidskou důstojnost.

Jestliže máme doloženo, že pohřbíval již neandrtálský člověk, pak bychom zřejmě o lidství tohoto tvora neměli pochybovat.²¹ První mousterienské pohřby máme doloženy z doby asi před 100 000 lety na Blízkém východě. Dlužno přiznat, že není jisté, zda neandrtálská populace pohřbívala všechny zemřelé, anebo pouze některé vybrané jedince.²² Je však nanejvýš pravděpodobné, že neandrtálec po sobě nezanechal zřetelné projevy umělecké tvorby a že jeho technologie byly po dlouhá období, myšleno v řádu desítek tisíc let, stále stejné. Vzhledem k morfologii dolní části lebky se zdá být pravděpodobné, že neandrtálec musel mít potíže s utvářením a zejména s rozvíjením artikulované řeči v dnešním slova smyslu, což ale pochopitelně neznamená, že by neandrtálci mezi sebou nekomunikovali. Nebyli ale pravděpodobně schopni sdělovat si složitější záležitosti, což nedovolovalo výraznější rozvoj jejich kultury. Můžeme tudíž uzavřít, že neandrtálec představoval lidskou bytost, a proto duchovně tělesnou bytost, jejíž lidství ale ještě nebylo rozvinuto naplno (jazyk, umění, analogické – metaforické vnímání skutečnosti).²³

Je evidentní, že se všemi znaky plně rozvinutého lidství se setkáváme u pravěkého člověka, jenž bývá označován jako kromaňonec či lovec mamutů, který vstoupil na scénu asi před 50–40 tisíci lety. Dřívější hypotézy o tom, že kromaňonci se mísili s neandrtálci, jsou dnes nahrazovány míněním o koexistenci obou druhů lidí, která zřejmě přerůstala ve střety. Na základě analýzy mitochondriálních DNA v současné lidské populaci na celém světě se zdá, že dnešní lidstvo jako celek by mohlo mít genetický původ v jedné jediné ženě, která žila asi před 150 000 lety v Africe.²⁴ Jestliže tato hypotetická Eva byla pramatkou kromaňonců, tedy i nás, byla také pramatkou našich nejbližších příbuzných neandrtálců? Maně se vtírá otázka: Není to stopa po onom „ontologickém skoku“, o němž byla řeč výše? Anebo by bylo přesnější hovořit o posledním či předposledním z celé řádky „ontologických skoků“: první by spočíval v nenadálém zvětšení mozkovny a v intencionálním tvarování nástrojů (před 1,5 milionu let), druhý ve zvládnutí ohně (asi před 700 000 let), třetí v pohřbívání a uvědomení si vlastní vydělenosti z přírody, možná také posmrtného života (asi před 100 000 lety), konečně skok ve smyslu nebývalé inovativní tvořivosti, analogického myšlení, utváření jazyka v dnešním slova smys-

²¹ Srov. F. FACCHINI, „La religiosità nella preistoria,“ in *La religiosità nella preistoria*, ed. F. Facchini, M. Gimbus, J. K. Kozłowski a B. Vandermeersch, Milano: Jaca Book, 1991, s. 11–19, zde 14.

²² Srov. B. VANDERMEERSCH, „Le sepulture mousteriane,“ in *La religiosità nella preistoria*, s. 25–53.

²³ V dané souvislosti rozhodně není bez zajímavosti, že: „Po strašné práci pochopí speciálně vycvičení šimpanzi smysl několika set slov a chovají se podle toho. Mnoho lidských slov jsou metafory, slova založená na podobnostech, nikoli na smyslových zkušenostech... Šimpanzi analogie nezvládají, ani když jsou jim učeni.“ F. KOUKOLÍK, *Mozek a jeho duše*, 3. vyd., Praha: Galén, 2005, s. 95. Z toho lze vyvodit, že pokud mají živočišové určitou míru chápavosti, analogické a metaforické myšlení je striktní výsadou člověka a jednou z jeho výsostných charakteristik.

²⁴ „Podle analýz mohou moderní lidé stopovat své genetické předky k nějaké ženě, která žila v Africe snad před 150 000 lety. Měli bychom však mít na paměti, že tato žena byla součástí populace až 10 000 jedinců. Nebyla to osamocená Eva se svým Adamem.“ LEAKEY, *Původ lidstva*, s. 100.

lu, ve zrodu vědomí vlastní mravní odpovědnosti (asi před 50–40 tisíci lety)? Je pravděpodobné, že kromaňonec se objevil v jedné lokalitě, zřejmě v severní Africe nebo na Blízkém východě, z níž se pak šířil. Neandrtálce kulturně a technologicky výrazně překračoval, a tak ho vytlačoval, až došlo k tomu, že neandrtálci asi před 30 000 lety zmizeli ze scény, na níž zůstal pouze dnešní člověk.

Jako příklad netušeně rozvinuté kultury kromaňonského člověka již v období zhruba před 27–25 tisíci lety uveďme nálezy v dnes světově proslulé jihomoravské lokalitě Dolní Věstonice, kde se objevily velmi překvapivé skutečnosti: pohřby, stopy umění – dokonce první známé detailní znázornění lidské tváře v dějinách lidstva (plastika bývá nazývána „Venuše s křivou tváří“ nebo „Venuše da Vinci“), jednoduché kostěné hudební nástroje... V poslední době se dokonce setkáváme s názorem, že obyvatelé sídliště v Dolních Věstonicích tkali látky, což se dá dedukovat z otisku tkaných struktur na vypálených vzorcích figurkové keramiky.²⁵

Z toho, co bylo doposud řečeno, lze vyvodit následující: Již *Homo habilis* a zejména *Homo erectus* představují bytosti se v zásadě lidským tělesným vzezřením a nám prozatím známé stopy po těchto bytostech vypovídají o jejich schopnosti vyrábět nástroje, a proto můžeme hovořit o jakýchsi předstupních rozvinutějších formách lidství. Otevřeně řečeno, z etického hlediska bych se neodvažoval tvrdit, že dnes pochopitelně hypotetické zabití představitele *Homo habilis* nebo *Homo erectus* by bylo na stejné rovině jako ulovení nějakého zvířete. U neandrtálského člověka můžeme hovořit o komplexnějším, ale ještě ne plně rozvinutém lidství. U člověka kromaňonského se jedná o lidství plně rozvinuté, o nás samotné.²⁶ Biologický substrát je totiž u lovců mamutů a u nás týž, odlišnosti mezi nimi a námi se týkají jen různé kulturní úrovně. Následný rozvoj a vstup člověka do dějin je pouze odhalováním, naplňováním a rozvíjením duchovních potencialit obsažených v kromaňonském člověku již od počátku.

Z řečeného si dovoluji vyvodit, že o jasném vymezení člověka by bylo možno hypoteticky uvažovat jen na rovině vědomí mravní odpovědnosti, které buď v nějaké formě je, nebo není. Již jsme poznamenali, že nemáme a zřejmě nikdy nebudeme mít prostředky, které by nám umožnily jednoznačně stanovit, kdy k tomuto probuzení mravní odpovědnosti došlo. To ale neznamená, že první člověk, který si nějakým způsobem začal uvědomovat svou mravní odpovědnost, by měl striktně zvířecí předky. Zde zřejmě teolog nemůže neuvažovat o onom ontologickém skoku, jak bylo naznačeno výše, avšak ne v tom smyslu, jako kdyby před tímto ontologickým skokem dvounohý a dvouruký tvor vyrábějící nástroje byl jenom vysoce rozvinutým živočichem.

Zdá se tedy, že Bůh utvářel člověka nejen tak, že pomocí evoluce ztvárňoval jeho tělo, které by v určitém okamžiku vybavil nesmrtelnou duší, nýbrž tak, že

²⁵ Souhrnně o těchto záležitostech informuje a speciální pozornost kosterním pozůstatkům věnuje: J. RAMBA, *Slavné české lebky: Antropologicko-lékařské nálezy jako pomocníci historie*, Praha: Galén, 2005, s. 17–63.

²⁶ Tato teze analogicky koresponduje s míněním řady teologů, kteří vnímají Boží obraz v člověku jako něco, co se stále dynamicky rozvíjí: „Bez toho, že by chtěli popírat dar, jež představuje původní stvoření člověka k Božímu obrazu, chtějí teologové uznávat pravdu, že ve světle lidských dějin a vývoje lidské kultury můžeme Boží obraz vnímat jako něco, co se skutečně ještě rozvíjí.“ MTK, *Společství a služba*, čl. 23, s. 21.

utvářel různé stupně lidství na tělesné a duchovní rovině zároveň, což plně odpovídá základní tezi o jednotě mezi tělem a duší, o tom, že duše je podstatnou formou těla. V zásadě lidské tělo by přece nemohlo existovat bez své podstatné formy.

Nyní si dovolím odbočku, protože náš postup prozatím stavěl na projevech duchovních schopností ze strany pravěkých lidí nebo jejich předchůdců. Je ale toto naše funkcionalistické pojetí duše správné? Musí se duše vždy projevovat naplno? Odpověď není tak obtížná, jak by se na první pohled mohlo zdát, neboť naše vlastní zkušenost dokládá, že lidské bytosti, které nikdy plně nebo dokonce téměř vůbec nerozvinuly svou duševní potencialitu, jsou považováni za lidi, jejichž základní lidská práva musíme respektovat, i když oni nejsou schopni je uplatňovat. Lidství tedy není v zásadě definováno pouze výkonem a prokazováním všech duchovních schopností, které charakterizují duchovně tělesnou konstituci člověka. Kdo by pochyboval o lidství novorozence, který ještě neumí chodit a mluvit? Lidství je v případě jedince dáno zaměřením k vyšším projevům duchovní činnosti, a nikoli faktickým výkonem. To platí i v případě jedinců, kteří jsou nějak postiženi a omezeni. Aniž bych chtěl vyvolávat asociace s dnes nepřijímanou teorií paralelismu mezi ontogenezí a fylogenezí, dovolím si uvažovat o tom, že bychom mohli představitele ne plně rozvinutých forem lidství vnímat podobně, jako vnímáme dnešní lidské jedince, u nichž nedošlo k plnému rozvinutí jejich duchovních potencialit. Nemohlo by právě toto konstatování napomoci k překlenutí napětí mezi soteriologickým zájmem pohledu teologie na stvoření člověka a nedualistickým principem? Mezi pohledem křesťanské teologie na stvoření člověka a údaji paleoantropologie?

Již jsme konstatovali, že velmi vážnou teologickou otázkou je problematika spásy těch tvorů, kteří ještě nejsou lidmi v každém ohledu jako my, ale zároveň již nejsou pouhými živočichy. Mají posmrtný život, anebo ne? Jak bychom si měli představit jejich vzkříšení z mrtvých a jak by to bylo s jejich začleněním do společenství svatých? Zejména poslední otázka je skutečně palčivým problémem, protože ve hře je jednota lidského rodu jako základ křesťanské soteriologie. Jednoznačné odpovědi na právě nastolené otázky zná pouze ten, kdo tyto naše předky a nás samotné stvořil. Podle mého přesvědčení ale stvoření zahrnuje také určité zacílení, a proto Trojjediný má pro každého tvora, jehož postavil na tuto Zemi nebo případně na nějakou jinou planetu v kosmu, také odpovídající kategorii spásy (srov. Mdr 1,14; Mk 16,15; Řím 8,18–25), což by měl být podíl na plnosti Krista. Forma spásy zároveň plně odpovídá stupni bytí daného tvora. Jak to bylo a je konkrétně s výše zmíněnými hominidy a lidmi neandrtálského typu, se dozvíme, až spatříme Boha tvář v tvář. Jestliže křesťané nikdy nepochybovali o možnosti spasení těch lidských jedinců, u nichž nemohlo dojít k plnému rozvoji jejich lidství v každém ohledu, mohli bychom zřejmě uvažovat i o podílu neandrtálců a případně i starších druhů hominidů na společenství svatých v nebeském Jeruzalémě, ale konkrétně si to představit nedovedeme. Nezapomínejme na skutečnost, že i *Homo habilis*, *Homo erectus* i neandrtálští lidé byli zaměřeni k plnosti lidství, tím pádem i ke Kristu.²⁷

²⁷ „Jestliže je pravda, že člověk byl stvořen z ničeho, pak je také možno tvrdit, že je stvořen z plnosti Krista, jenž je zároveň stvořitelem, prostředníkem i cílem člověka.“ MTK, *Společenství a služba*, čl. 52, s. 37.

Musíme ale zcela upřímně přiznat, že všechno naše dosavadní lopotné namáhání v zásadě neřeší zásadní a ožehavé otázky: Odkdy se jedná o člověka?²⁸ Kde je onen předěl? Můžeme si dovolit přijmout teorii více ontologických skoků a více stupňů lidství? Ačkoli dnes existuje jen jeden druh člověka, nehrozí tu, že nějaký fanatik zneužije posledně zmíněný model k ospravedlňování svých rasistických ideologií? Znalci dějin paleoantropologie vědí velmi dobře o podobných projevech manipulačních tendencí, ba dokonce o rafinovaných podvrzích, které měly rasistické ideologie ospravedlňovat.

I z tohoto hlediska tedy zůstává trvale v platnosti skutečnost, že člověk je sám pro sebe otázkou, ba záhadou. Naše zamyšlení nad původem člověka ve světle víry a údajů vědy je jen určitou formou hledání odpovědi na otázku, kým vlastně jsme my sami. Jestliže ale existuje otázka spočívající v samotné existenci tvora jménem člověk, měl by také existovat ten, kdo ji položil. Mělo by tudíž být zřejmé, že tyto úvahy je třeba brát pouze jako hledání a jako pokus sladit skutečnosti, o nichž nás informuje dnešní paleoantropologie na jedné straně, s tím, co vypovídá víra a křesťanská antropologie na straně druhé; jako pokus brát vážně nejen knihu zjevení, ale také knihu stvoření; jako pokus vyrovnat se také s napětími uvnitř samotné křesťanské antropologie.

Nemám ale ani stín pochybnosti, když říkám, že bych velmi rád vyjádřil svůj neskonalý obdiv k předlouhé řadě našich předků, kteří dokázali obstát v nerovném boji o přežití s velmi prostými nástroji v rukou. Bez jejich odhodlání žít, bez jejich statečnosti, vynalézavosti a utrpení bychom zde dnes nestáli. Bez jejich námahy a utrpení by dnes Bůh neměl komu udělovat milost a Boží Syn by před dvěma tisíci lety neměl k dispozici tu lidskou přirozenost, kterou chtěl hypostaticky sjednotit se sebou. Úcta k těmto tvorům je specifickou formou sebeúcty a zároveň velkým závazkem pokračovat v nastoupené cestě a přivádět ji ke kýženému cíli.

Proces hominizace se nezastavuje ani dnes a podle toho, co nám říká zjevení a víra, pokračuje nadpřirozenou fází christifikace, která podle T. Chardina spěje k bodu Omega,²⁹ jenž tajemně již je a ještě bude dovršením všeho a zároveň dává smysl celému hluboce tajemnému procesu hominizace. Víra nám tedy dává určitý klíč k porozumění, protože nám prostřednictvím nevyhnutelně symbolické mluvy sděluje podstatné informace o cílovém zaměření gigantického směřování lidských pradějin a dějin. Z řečeného ale vyplývá, že plné porozumění protologii bude možné až v okamžiku, kdy dojdeme k plnému poznání eschatologie. Naše kusé poznání eschatologie se tudíž odráží i v kusém poznání protologie.

²⁸ V této věci pochopitelně tápají i sami paleoantropologové: srov. LEAKEY, *Původ lidstva*, s. 14.

²⁹ Srov. É. RIDEAU, *Myšlení Teilharda de Chardin*, Velehrad: Refugium, 2001, s. 112–114 a 105–151.

The Theology of Creation of Man and Paleoanthropology

Keywords: Creation; Paleoanthropology; Soteriology; Evolution; Resurrection; Eschatology

Abstract: The author asks himself, how to reconcile the ontological jump, i.e. infusion of the soul into the body prepared by the evolution, with the non-dualistic message of the Scriptures and the corresponding teaching of the Magisterium. The author sees another dilemma between the Christian anthropology on one side and the discoveries of paleoanthropology on the other side. This leads to the concern about the criteria for the acknowledgement of the individuals at a certain stage in the evolution of man as human beings. It seems likely that the process of hominisation was gradual and that God created man through evolution both in the corporal as well as in the spiritual area. However, the theologian is aware also of other related burning questions: What about the salvation of hominids and those forms of humankind, which were not fully developed? How will their resurrection probably look like? At the end the author comes to the conclusion that we are facing here the mystery of protology, which won't be brought to light until the moment of the full knowledge of eschatology, because only the ultimate goal reveals the meaning of the whole process.

Prof. Ctirad Václav Pospíšil, Th.D.
Katedra systematické teologie
Cyrilometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého
Univerzitní 22
771 11 Olomouc